

הדרכה תורנית למורים – תשובה

פתיחה

כאשר נהרהר בנושא התשובה לא נוכל שלא להעלות בדעתנו את חוויית יום הכיפורים, היום המיוחד לתשובה ולכפרה. הסופר ש"י עגנון תיאר ברגש חוויית ילדות שלו מעוצמת קדושת היום: **השמים היו טהורים והארץ הייתה שקטה וכל הרחובות היו נקיים, ורוח חדשה הייתה מרפרפת בחללו של עולם. בית התפילה היה מלא עטופי טליתות ובגדיהם בגדי לבן ובידיהם ספרים. איש זקן עומד מוטה לפני התיבה וקולות ערבים ומתוקים יוצאים מטליתו. עומד הייתי ומביט על הבית ועל האנשים שעמדו בבית וכולם כאחד, יחד עם כל הבית, היו דומים עלי כחטיבה אחת ושמחה גדולה הייתה בליבי וליבי נדבק באהבה לבית זה ולאנשים אלו ולניגונים אלו. באותה שעה הרגשתי בקדושת המקום ובקדושת היום ובקדושת האנשים העומדים בבית ה' בתפילה ובניגונים¹.**

כולנו רוצים ומתגעגעים לחוויית התשובה של תפילות יום כיפור ועם זאת האתגר העומד בפנינו הוא להרחיב את חוויית התשובה לכל ימות השנה ולכל אירועי חיינו. בדברים שלהלן ננסה לטעום משהו ממצווה גדולה זו של תשובה. נחפש, עברנו ועבור תלמידנו, את הדרך להגיע אל התשובה.

סוד התשובה

חז"ל בגמרא למדו אותנו שהתשובה קדמה לעולם². והדבר תמוה, כיצד החזרה בתשובה יכולה להקדים את החטא עצמו, שהתאפשר רק לאחר בריאת העולם? הרב קוק מתייחס לכך ב"אורות התשובה"³ ומסביר שהתשובה נבראה לפני העולם כי היא הרבה מעבר לתיקון של חטא, היא יסוד קיום החיים בעולם, כיצד? שלמות החיים וטבעם האמיתי, הוא הרצון לעשות את רצון ה'. וכשבני אדם חוטאים, הם עושים הפך מרצון ה' וכאן באה התשובה, היא מתקנת את הקלקול ומחזירה את העולם ואת החיים לכוונה המקורית, האלוקית שלהם. כמו שאומר הרב (שם ד') שעל ידי התשובה הכול שב לאלוהות. וכן: "התשובה היא תמיד שרויה בלב, אפילו בעת החטא עצמו התשובה גנוזה היא בנשמה... מפני שהיא קדמה לעולם, וטרם שבא החטא כבר מוכנת התשובה ממנו. על כן אין דבר בטוח בעולם כמו התשובה וסוף הכול לשוב לתקון (שם ו')."

ישנה תשובה במישור הפרטי של האדם שבאה מתוך חרטה וכתיקון חטאי האדם, כמו שאומר הרב עדס⁴ "בכל יהודי קיים רצון פנימי עמוק מאוד להתקרב לה'... שבכל יהודי קיימת נשמה קדושה שרצונה הבלעדי הוא לעשות רצון ה' בכל הכוחות... יש בני אדם שמרגישים זאת הרבה ויש בני אדם שמרגישים זאת מעט אבל השורש הפנימי קיים אצל כל יהודי... אלא שיש הרבה שכבות לנשמה ולפעמים יש שכבות שרצונם אחר... ולכן אף יהודי שנכשל... יכול ברגע אחד לעשות מהפכה כזו, מפני שבאמיתות נשמתו... נשמה קדושה מאוד שרצונה לעבוד את ה'... בכל מחיר".

וישנה תשובה במישור הכללי של העולם (הבנה זו של התשובה נלמדה מדבריו של הרב קוק ב"אורות התשובה", וכבר נכתב שהרב הוציא את התשובה ממקומה הצר והאינדיווידואלי אל

1 על פי ש"י עגנון, ימים נוראים, בפתיחה לצאת הספר בהוצאה חדשה

2 פסחים נ"ד א'

3 אורות התשובה ה', ח'

4 בספר התקרבות להשם פרק א'

המרחב האוניברסאלי⁵), ורואה את התשובה שנבראה לפני העולם, כטבע האמיתי של האדם ושל העולם כולו. בדבריו, התשובה איננה מעשה חד פעמי לתיקון חטא מסוים, אלא היא נמצאת תמיד במציאות ודוחפת אותה להתקדם אל שלמותה, ובלשונו: "התשובה אינה איזה ברק הנופל בחשכת הליל של החטאים ומאיר את דרך האדם, אלא היא יסוד מתמיד של המציאות כולה, של העולם והחיים כולם, הדוחף אותם לקראת שלמותם".

ר' יונה מגרונדי אומר⁶: "שהתשובה היא מן הטובות אשר היטיב ה' יתברך עם ברואיו, כי הכין להם הדרך לעלות מתוך פחת מעשיהם ולנוס מפח פשעיהם. לחשוך נפשם מני שחת, ולהשיב מעליהם אפן. ולמדם והזהירם לשוב אליו... כי הוא ידע יצרם... ואם הרבו לפשוע ולמרוד ובגדו בגדים בגדו, לא סגר בעדם דלתי תשובה".

המקורות הנ"ל מאפשרים לנו להבין מהו הכוח המניע אותנו ואת העולם כולו לתשובה: למדנו שהרצון לתשובה ולדבקות בטוב ובאמת האלוקית מצוי תמיד בטבעו של האדם ובפנימיותו וכן שהתשובה נמצאת בעולם עוד קודם החטא, ומניעה את האדם והעולם כולו לשוב אל ה'.

כי קרוב אליך הדבר מאוד

רבים הם מחפשי האמת, יש הנוודדים בעקבותיה למחוזות רחוקים ואף לדתות אחרות. לעתים דווקא ממרחקים הם מקבלים את ההארה והדחיפה לחזור לארץ ישראל ולתורת ישראל, כמו בסיפור על האדם המחפש את האוצר מתחת לגשר הרחוק, ושם מתברר לו שהוא צריך לשוב לביתו כי האוצר נמצא בביתו מתחת לתנור. התורה מדריכה אותנו כיצד למצוא את האמת הנכספת, וכך אומרת התורה על מצוות התשובה (על פי פירוש הרמב"ן מתייחסים פסוקים אלו לתשובה): "כי המצווה הזאת, אשר אנוכי מצווך היום לא נפלאה היא ממך, ולא רחוקה היא. לא בשמיים היא לאמור מי יעלה לנו השמימה וייקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה. ולא מעבר לים היא לאמור מי יעבור לנו אל עבר הים וייקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה. כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיו ובלבבך לעשותו"⁷. מכאן שהרוצה לשוב, יכול לעשות זאת בכל מקום ובכל מצב.

על ידי התשובה האדם מגלה את שורש נשמתו האלוקית ומתקרב לקדוש ברוך הוא וכך על פי הרמב"ם⁸: עיקר תכלית התשובה אינה עזיבת החטא ועקירת שרשי הרע בלבד, אלא "גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה ואת כל העולם כולו".

התשובה תלויה ברצון האדם⁹ ובבחירתו החופשית. האדם צריך לחפש ולבחור בעצמו את דרך הישר, ואז כשבא לטהר מסייעין לו ועל זה אמר "לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם? אביכם שבשמים"¹⁰. לפי מאמציו - באורחות צדיקים (שם) מדמים את תהליך התשובה לכיבוס בגד: "והנה מדרגות רבות לתשובה, ולפי המדרגות יתקרב האדם אל השם יתעלה. ולעולם אין הנשמה טהורה בטהרה שלמה, שיהיו העוונות כלא היו, אלא אחר שיטהר האדם את לבו; כמו בגד המטונף, אם יכבס אותו מעט, אז יעבר הטינוף, אבל רשם וכתם יישאר בו, אבל לפי רוב הכיבוס יתלבן לגמרי. וכן כתיב (תהלים נ"א, ד'): "הרב כבסיני מעוני".

5 על פי "התשובה לאור הסתכלותו של רבנו", הרב שמעון סטרליץ בסוף אורות התשובה, הוצאת אור עציון

6 שערי תשובה, שער ראשון

7 דברים ל, י"א- י"ד

8 בפרק ז' מהלכות תשובה

9 אורות התשובה ט', א'

10 מסכת "יומא", בסוף פרק יום הכיפורים: עיקר תוספות יום טוב, יומא פרק ח' משנה ט'

דרכי התשובה וחלקיה

בזמן שבית המקדש היה קיים ומשפט התורה נהג על פי הסנהדרין היו אמצעי כפרה שונים: קרבנות, שעיר משתלח, יום הכיפורים, ייסורים, מיתה ועוד.

כיום כשבית המקדש חרב, נותרה בידינו רק התשובה¹¹.

לתשובה מספר חלקים: עזיבת החטא, וידוי, חרטה וקבלה לעתיד¹².

וידוי: הוידוי הינו מרכיב משמעותי מתהליך התשובה ולדעת הרמב"ם הוידוי הוא מצוות עשה מן התורה. "כל מצווה שבתורה... אם עבר אדם על אחת מהן... כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתוודות לפני ה' שנאמר (במדבר ה', ו-ז): "איש או אישה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל בה', ואשמה הנפש ההוא. והתוודו את חטאתם אשר עשו", זה וידוי דברים. וכל החוטאים אין מתכפר להם במיתה או במלקות או בקרבן עד שיעשו תשובה ויתוודו"¹³.

עזיבת החטא: ויזהר מאוד בעת הוידוי, שיגמור בלבו לעזוב דרכי הרעים, כי אם חוזר עליהם ואינו עוזבם אז הוא כטובל ושרץ בידו¹⁴.

חרטה: אין תשובה בלי החרטה. כמו שמבואר¹⁵: "החרטה היא... דרך ישרה מאוד לעניין התשובה, כי מי שחטא ומתחרט - כאלו לא חטא. ואי אפשר לשוב בלא חרטה, כי לעולם לא יתכפרו עונותיו אם אינו מתחרט עליהם. גם התפילה אינה מקובלת זולת החרטה, כי איך יאמר "סלח לנו אבינו כי חטאנו" כשאינו מתחרט על חטאיו?... וזה דומה למלך שעבדו סרח עליו ומבקש מחילה... אם העבד אינו מתחרט בלבו וחוזר ועושה הסירחון בכל יום, יכעס עליו המלך ביותר... לכן יתחרט ויתפלל ויתוודה ויחשוב שלא יעשה עוד כזה, ואז יהיה תפלתו מקובלת".

עזיבת החטא וקבלה לעתיד: "שיעזוב החוטא דרכי הרעים, ויגמור בכל לבו שלא יוסיף לבוא בדרך הרע ההוא עוד. וזה ראשית התשובה, לעזוב דרכי ומחשבותיו הרעים, להסכים בלבו ולקבל עליו שלא יוסיף לחטא"¹⁶. עזיבת החטא נבחנת כשבא החטא לידו והוא בחוזק תאוותו- ומתגבר. כדברי חכמים: "איזהו בעל-תשובה אשר תשובתו מגעת עד כיסא הכבוד? זהו אשר נבחן ויצא נקי באותו פרק ובאותו מקום ובאותה אישה"¹⁷.

תיקון החטא. "עבירות שבין אדם לחברו, כגון החובל את חברו או המקלל חברו או גוזלו וכיוצא בהן, אינו נמחל לו לעולם, עד שייתן לחברו מה שהוא חייב לו וירצהו. אף על פי שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו, צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחל לו. אפילו לא הקניט את חברו אלא בדברים, צריך לפייסו ולפגע בו עד שימחל לו"¹⁸. אם כן, התיקון בעבירות שבין אדם לחברו כולל שני מרכיבים. 1. תיקון ופיצוי על הפגיעה. 2. בקשת סליחה.

תשובה למידות טובות. אנו נוטים להתאמץ ולתקן מעשים לא טובים שעשינו. הרמב"ם מלמד שגם ממידות לא טובות יש לשוב¹⁹: "וְאֵל תֵּאֲמַר שְׂאִין הַתְּשׁוּבָה אֶלָּא מֵעֲבֻרֹת שְׂיֵשׁ בָּהֶן מַעֲשָׂה...".

11 על פי הרמב"ם הלכות תשובה א', ג'

12 על פי הרמב"ם הלכות תשובה ב', ב'

13 רמב"ם הלכות תשובה א', א'

14 תענית ט"ז א'

15 "אורחות צדיקים" בשער י"א

16 אורחות צדיקים שער כ"ו

17 יומא פו, ב

18 רמב"ם הלכות תשובה ב', ט'

19 רמב"ם הלכות תשובה ז', ג'

כֶּשֶׁם שֶׁצָרִיךְ אָדָם לְשׁוּב מֵאֵלוֹ, כֵּן הוּא צָרִיךְ לְחַפֵּשׂ בְּדַעוֹת רְעוֹת שֵׁשׁ לוֹ וְלְשׁוּב מֵהֶם: מִן הַפֶּעַס, וּמִן הָאֵיבָה, וּמִן הַקְּנָאָה, וּמִן הַתְּחָרֹת... וּמִרְדִּיפַת הַמָּמוֹן וְהַכְּבוֹד... וְכִיּוֹצֵא בָהֶן... וְאֵלּוּ הָעוֹנוֹת קִשְׁיוֹ מֵאוֹתָן שֵׁשׁ בָּהֶן מַעֲשֵׂה, שֶׁבְּזָמַן שֶׁאָדָם נִשְׁקַע בְּאֵלּוֹ, קִשָּׂה הוּא לְפָרֵשׁ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ישעיה נ"ה, ז'): "יַעֲזֹב רָשָׁע דְרָכּוֹ וְאִישׁ אֶן מִחֲשֶׁבֶתָיו".

עם ישראל והתשובה

לעם ישראל יש קשר מיוחד לתשובה כמו שכתוב בדברים (ל', ב'–ו'): "ושבת עד ה' אלוהיך... ומל ה' אלוהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך..." עם ישראל מכונים בנים של ה': "חביבין ישראל שנקראו בנים למקום... שנאמר "בנים אתם לה' אלוהיכם (דברים י"ד, א')²⁰ אהבת ה' לישראל היא אהבה שאינה תלויה בדבר, ואפילו אינם שומעים בקולו אינו מפסיק לחבבן ולקרוא להם בנים²¹. ולא סתם בנים אלא "בני בכורי ישראל"²².

התשובה מיוחדת רק לישראל כמו שאומר הרב מסלונים (בנתיבות שלום, חלק ב', מאמר 5) "שובה ישראל עד ה', שעניין התשובה שייך רק לישראל (ולא לגוי)...". ומדוע? ש"הדבקות האלוהית היא אופי ישראלי תורשתי טבעי... שאינה ניתנת לניתוק ולשינוי כיחס האב לבנו... ושכשהיהודי חוטא... אין חטאו מבטא את מהותו ואינו משנה את טבעו... הטבוע בנשמתו... הוא חיצוני, מקרי ולא נובע משורש פנימיותו"²³.

לפי תורת הרב קוק, תחיית האומה והתשובה כרוכות זו בזו: "תחיית האומה היא היסוד של בנין התשובה הגדולה, תשובת ישראל העליונה ותשובת העולם כולו"²⁴. אי אפשר לעסוק בענייני התשובה מבלי לדבר על הגאולה: "ואם יבוא אדם לחדש דברים עליונים בעסקי התשובה בזמן הזה, ואל דברת הקץ המגולה ואור הישועה הזורחת לא יביט, לא יוכל לכוון שום דבר לאמיתה של תורת אמת"²⁵, וזאת מתוך שהתגלות התורה בשלמותה תלויה בהיות כל עם ישראל בארצו. הרב רואה ביסוד תנועת התחייה הלאומית ושיבת ציון שבתקופתנו, צימאון נפשי עמוק לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, אך רואה את המציאות נכחה, את התנתקות מן הקודש והירידה לאפלה. הרב נושא תפילה על התשובה השלמה: "הננו קרואים מבת קול היוצאת מחורבות ציון וירושלים, אל התשובה, אל השיבה של התנועה כולה... אל מקוריותה ואל הדרת קדשה, ואם תשוב ישראל, נאם ה', אלי תשוב... ולבנו צועק אל ה' "כי על התשובה מראש הבטחתנו ועל התשובה עינינו מייחלות לך", שובה ישראל עד ה' אלוהיך... יקימנו ונחיה לפניו במהרה בימינו, אמן"²⁶.

לא נותר לנו אלא להצטרף לקדוש עליון זה, לרב קוק וצוק"ל, המתפלל מנהמת נפשו לראות את האורות הגדולים של התשובה והגאולה מאירים יחד ומביאים את העם הנבחר לגאולה שלמה במהרה, אמן.

20 מסכת אבות ג', י"ד

21 על פי הרב שלמה בן חמו, שבחי תשובה וכן עיין בדברים ל"ב, י"ט–כ"א ואגרות הראיה תקנ"ה

22 שמות ד' כ"ב

23 מתוך "שבחי התשובה" לרב בן חמו עמוד 211

24 על פי הרי"ק אורות ס"ג, קמ"א; מהר"ל גבורות ה' ח'; נצח ישראל י"א; תפארת ישראל ל"ב

25 איגרת ח"ב – איגרת שע"ח ונדפס בפתיחה לאורות התשובה

26 אל התשובה-מאמרים

